

Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine¹

II. del

Izvleček

V drugem delu prispevka predstavljam, kaj se je dogajalo z Loškim gradom in njegovimi lastnicami od avgusta 1945 pa vse do leta 1961.

Po ukinitvi koncentracijskega taborišča slovenske OZNE na Loškem gradu v začetku avgusta 1945 je tu nastalo taborišče za nemške vojne ujetnike z vojaško bolnišnico, ki je obstajalo vse do konca leta 1948. Med letoma 1949–1950 je bilo tu žensko taborišče za DKD, v letih 1950–1959 pa moški kazensko-poboljševalni dom (KPD). Leta 1959 je na Loškem gradu začel z delom Loški muzej. Uršulinke, ki so se po 2. svetovni vojni vrnile v Škofjo Loko, so kljub prostorski stiski v samostanu vztrajale vse do leta 1954, ko jih je nova oblast razlastila. Razkropljena samostanska skupnost se je ponovno zbrala pod skupno streho šele leta 1961 v Ajmanovem gradu pri Svetem Duhu.

Ključne besede: Loški grad, uršulinke, vzgojni zavod, izgnanstvo, povojne kazenske ustanove, Loški muzej Škofja Loka, Ajmanov grad.

Abstract

Škofja Loka Castle and the Ursuline convent in the vice of recent history / Part II

In the second part of the paper, I present what happened to Škofja Loka Castle and its owners from August 1945 until 1961.

After the closure of concentration camp run by the Slovene Committee for Protection of the Nation in Škofja Loka Castle at the beginning of August 1945, a German

1 Prispevek je dopolnjena verzija članka z naslovom Loški grad v 20. stoletju in usoda njegovih lastnic, predstavljenega na znanstvenem posvetu v Škofji Loki, 7. in 8. 12. 2016, in objavljenega v zborniku *Človekove pravice in temeljne svoboščine: Za vse čase!*, ki ga je izdal Študijski center za narodno spravo v letu 2017.

prisoner-of-war camp was established, with a military hospital, which existed until the end of 1948. From 1949 to 1950 there was a female forced labour camp here and from 1950 to 1959, a male penal correctional facility. Loka Museum started working at Škofja Loka Castle in 1959. The Ursuline nuns, who returned to Škofja Loka after World War II, despite the spatial pressure in the convent, persisted until 1954, when the new government expropriated the convent. The fragmented monastic community reunited under a common roof only in 1961, in Ajman Castle by Sveti Duh.

Key words: Škofja Loka Castle, Ursuline nuns, educational institution, exile, post-war penal establishment, Loka Museum Škofja Loka, Ajman Castle.

Taborišče za nemške vojne ujetnike in vojna bolnišnica na Loškem gradu

Po ukinitvi koncentracijskega taborišča slovenske OZNE, po 3. avgustu 1945, je na Loškem gradu in v delu samostana nastalo taborišče za nemške vojne ujetnike, ki so tu organizirali tudi vojno bolnišnico. *»V začetku septembra so nemški zdravniki – ujetniki pritiskali na grajskega upravnika Benedikta, da nas utesni in nam vzame kapiteljsko sobo za ambulanto. Zatekle smo se k upravniku, ki je razumel naš težak položaj in je Nemcem oskrbel sobo na gradu.«*²

Od 11. septembra so bili v gornjem hodniku Loškega gradu, v prostorih osnovne šole, zaprti tudi Kočevski Nemci – Kočevarji.³

V začetku novembra 1945 so na grad in v samostan pripeljali še okrog 2 000 nemških ujetnikov – šoferjev. *»Kuhali so na spodnjem dvorišču – to je bila silna beda, hrana pa tako pičila, da se ne da povedati. Na tem dvorišču so jim tudi čistili perilo v posebnih vozovih zaradi uši. Po cele ure so čakali čisto ali napol nagi – mraz je bil pa tisto leto kar občuten. Tudi me smo imele kuhinjo na dvorišču v nekdanji čevljarnici. Skozi strnjene vrste teh sestradanih ljudi smo morale nositi svojo borno hrano. Nepozabno trpljenje tudi za nas. Ujetniki so nam skozi okno kleti z dolgimi palicami z žebljem na koncu pokradli 1000 kg krompirja, da še opazile nismo. Na podstrešju so potem ta krompir kuhali in pri tem žgali lesena polkna in požagali tramovje. Pravo čudo, da ni prišlo do požara. Sobe so bile z ujetniki tako natrpane, da o kaki higieni ni bilo govora. V prvi celici na gornjem hodniku (dolgoletna celica m. Avguštine) je bilo 22 ujetnikov. Po hodnikih je bil nepopisen nered, blato in voda kot ob deževju na cesti.«*⁴

Nemški ujetniki so z redovnicami ves čas dobro sodelovali. Pomagali so jim pri obnovi grajskih prostorov (uredili so celice, prebelili samostanske prostore, popravili peči, vrata in okna, namestili kljuge in ključavnice, napeljali elektriko), pri delu na polju, mlačvi, košnji trave, pripravi in prevozu drv za kurjavo, pri

2 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 299.

3 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 303.

4 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 311–313.

Nemški vojni ujetniki na dvorišču Loškega gradu. (vir: Loški muzej Škofja Loka)

spravilu domačih pridelkov in tistih, ki so prihajali z železniškimi transporti iz Lanšpreža (grad Lanšprež je stal pri naselju Gomila v občini Mirna) vse do konca leta 1945. Na pomoč so priskočili tudi pri selitvi ljubljanskih uršulink v škofjeloški samostan, predvsem pri prenašanju pohištva in drugih težkih predmetov.⁵

Uršulinkam so nekajkrat priredili tudi pevske koncerte. Zlasti so se potrudili za božič. *»Na sveto noč 1946 so med mašo igrali violino pri polnočnici. Pomagali so okrasiti oltar. Popravili so tudi razsvetljava. Posebno neki Herman je bil zelo spreten. Uredil si je na dvorišču pod kuhinjo mizarsko delavnico. Naredil je lesene sveče za oltar in veliko potrebnih stvari za kuhinjo. V adventu so prinesli Nemci venec s 4 svečami in ga obesili v prezbiteriju. Vsak teden je bila prižgana ena sveča več. Tudi na gradu so imeli v kapeli vsako leto jaslice; za novo leto so nas povabili, da smo jih šle gledat. Na novega leta dan 1948 so nam zvečer priredili koncert v kapiteljski sobi. Prekrasno pojo. Reveži so tako srečni, če si morejo pridobiti kak priboljšek, predstojniki jim pač ne morejo odreči.«⁶*

Oktober 1948 so se nemški ujetniki začeli vračati v domovino, saj je bil izdan ukaz, da morajo biti do konca leta vsi jetniki izpuščeni. Zadnji so odšli zjutraj na novega leta dan (1949). Ob odhodu so uršulinkam izročili seznam vseh v Škofji Loki umrlih od začetka svobode. Vseh 334 umrlih nemških vojnih ujetnikov je

5 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 320, 323, 346–347, 353.

6 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 329, 361, 363.

Aluminijasti tablici, s kakršnimi so bili označeni grobovi nemških vojnih ujetnikov.

(vir: zasebna last)

bilo pokopanih v Škofji Loki za zahodnim zidom mestnega pokopališča, posamezni grobovi pa označeni z majhnimi aluminijastimi napisnimi tablicami. Danes je na mestu nemškega ujetniškega pokopališča parkirišče. Z izkopom in prenosom njihovih posmrtnih ostankov na vojaško pokopališče na Planini pri Kranju, ki se nahaja v sklopu Mestnega pokopališča Kranj, so začeli že leta 2000.⁷ Glavni del prekopa je bil izveden od 21. do 26. avgusta 2004.⁸

Žensko taborišče za družbeno koristno delo (DKD) na Loškem gradu

Poleti leta 1949 so v Sloveniji začela nastajati prva taborišča za obsojence za t. i. družbeno koristno delo (DKD). Njihovo nastajanje je bilo povezano z uvedbo prisilnega upravnega ukrepa družbeno koristnega dela, ki ga je uvedel Zakon o prekrških zoper javni red in mir z dne 11. maja 1949. DKD je predstavljalo prisilni upravni kazenski ukrep, ki so ga upravni organi za notranje zadeve izrekli na osnovi 6. člena prej omenjenega zakona. Kaznjence, ki so jim komisije za prekrške pri okrajih, mestnih in rajonskih ljudskih odborih izrekle prisilni upravni ukrep DKD, so napotili v posebej za to ustanovljena taborišča, imenovana delovne skupine za družbeno koristno delo. Tako so za izvrševanje te kazni 7. julija 1949 ustanovili prve tri delovne skupine, in sicer za moške v ljubljanskem Litostroju in Strnišču pri Ptujju ter za ženske v Ferdrenku (Verdrengu)⁹ pri Kočevju. Vseh zapornic je bilo okrog 700, od tega približno 500 političnih. Med njimi je bilo 69 redovnic in vsa ženska katoliška inteligenca iz Ljubljane in drugih krajev po Sloveniji. Delovna skupina za ženske je bila konec meseca oktobra 1949 »iz tehničnih in ekonomskih razlogov« iz Verdrenga prestavljena v Škofjo Loko na Loški grad. Vseh kaznjenk je bilo takrat 471. Glavni razlog za njihovo premestitev je bila bližajoča se zima. Pozimi jih ne bi mogli zaposliti, to pa bi pomenilo, da

7 Ferenc, *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč*, str. 13.

8 Informacija Boštjan Cuznar, Oddelek za gospodarske javne službe, Občina Škofja Loka.

9 Ferdrenk, nem. Verdreng, je opuščeno naselje v občini Kočevje. Slovensko se kraj imenuje Podlesje. Naselje je bilo pred 2. svetovno vojno naseljeno s Kočevskimi Nemci, ki pa so bili med vojno izseljeni. V opuščenem Podlesju so slovenski komunisti 7. julija 1949 organizirali žensko delovno taborišče za politične zapornice.

ne bi bilo več mogoče izvajati njihove »prevzgoje« z družbeno koristnim delom.¹⁰ Uršulinska kronistka je zapisala: »To leto so zaprli brez vsake obsodbe veliko število žensk. Čez poletje so jih imeli v Kočevju, zadnje dneve oktobra so jih v neki noči prav na tiho pripeljali na naš grad, ki je bil od začetka leta prazen, nato pa je čez noč oživel ...«.¹¹

Na Loškem gradu so jetnice delale tudi pri preurejanju gradu za KPD.¹² Kot izvemo iz pričevanja Ivanke Hribernik: »... jetnice smo morale cele dneve trdo delati. Kljub zimi smo morale ves grad izklesati za električno napeljavo, da so dali kabel pod omet. Občasno so nas postavili v vrsto ob zidu in smo morale vaditi: vstani, vsedi se na tla, seveda z naglico ...«.¹³ Da so kaznjenke delale na gradbenem projektu preurejanja gradu potrjuje tudi pričevanje Pavle Kumer, ki pravi, da so »kaznjenke stregle zidarjem«.¹⁴ Poleg fizičnega so nad zapornicami izvajali tudi psihično nasilje, kar je razvidno iz pričevanja Miloške Skrt, ki pravi: »... delati smo morale pod velikim pritiskom, veliko in zelo hitro, zaradi česar sem tudi zbolela. Popustili so mi živci.«.¹⁵

Zaradi neposredne bližine ženskega taborišča za DKD so se v zelo neprijetni situaciji znašle tudi loške uršulinke: »Naša častita Mati¹⁶ je uvidela veliko nevarnost našega položaja. Prepovedala je, da bi se katera odzvala, pa naj kliče kdorkoli. Vsaka nepremišljena beseda ali celo pomoč bi lahko povzročila našo propast. Redovnice niso smele niti gledati na grad. Kaznjenke so namreč delale v naši neposredni bližini. Ker je bilo med pripornicami več naših znank, je bila nevarnost, da bi te iskale pomoči ali da bi redovnice premagalo srce, zelo velika. Častita Mati se je bala, da bomo nekega dne našli naš izhod v mesto zastražen in bodo naše prostore spremenili vse skupaj v jetnišnico.«.¹⁷

Vendar to žensko taborišče za DKD na Loškem gradu ni obstajalo dolgo. Ko je namreč delovna skupina gradbeni projekt, za katerega je bila ustanovljena, dokončala, so jo ukinili in kaznjence premestili na novo delovišče oziroma gradbišče. Tako je minister za notranje zadeve LRS Boris Kraiger 14. aprila 1950 izdal

10 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 144; Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 53; Mikola, *Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki*, str. 120–121.

11 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 389.

12 Zavadlav, *Partizani, obveščevalci, jetniki*, str. 241.

13 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, pričevanje št. 8/1, str. 298.

14 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, pričevanje št. 15, str. 313.

15 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, pričevanje št. 25, str. 339.

16 Takrat običajen naziv za hišno predstojnico. V času od 30. 11. 1945 do 3. 3. 1963 je bila to m. Katarina (Vera) Pirc. Od 1950 do 1966 je bila tudi provincialna predstojnica jugoslovanske province uršulink.

17 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 390.

odločbo, s katero je bila ukinjena tudi delovna skupina za izvrševanje prisilnega upravnega ukrepa DKD v Škofji Loki. Večina kaznjenk je bila tako predčasno izpuščena na prostost, tiste, pri katerih po mnenju uprave taborišča prevzgoja z DKD še ni bila uspešna (takih je bilo okrog 70), pa so premestili v Rajhenburg (Brestanica), kjer je bila pri ženskem kazensko-poboljševalnem domu ustanovljena delovna skupina za izvrševanje DKD za ženske.¹⁸

Na gradu so prav v teh mesecih obstoja ženskega taborišča za DKD naredili veliko nepopravljive škode: *»Kapeló, ki je prestala viharje dveh svetovnih vojn, je dal upravnik Pelko uničiti. Razbili so krasne lesene oltarje in ostali inventar. Posamezne dele teh oltarjev je uprava taborišča dala spraviti na podstrešje Marijine utice na grajskem vrtu, kjer so zaradi zamakanja vsi razpadli. Slike, kipe in tabernakelj so uničevalci na prošnjo naše častite Matere vrnili. Nekega dne so se vsi ti predmeti znašli na naši strani lesene stene, kjer so zaprli pot na grad. In vse to so počenjali s kapelo, ki jo je častita Mati zavarovala za pol milijona, nihče se pa ni spomnil, da bi dal kako odškodnino.«*¹⁹

Moški KPD Ljubljana na Loškem gradu

Po ukinitvi ženskega taborišča za DKD na Loškem gradu, z odločbo z dne 14. aprila 1950, je tu začel delovati moški KPD, in sicer KPD Ljubljana.

Kazensko poboljševalni domovi, ki so se sprva imenovali kazensko-poboljševalni zavodi (KPZ), so bili kazenske ustanove, v katerih so obsojenci praviloma prestajali kazen odvzema prostosti s prisilnim delom. KPZ so bili ustanovljeni na podlagi okrožnice Ministrstva za notranje zadeve LRS o izvrševanju kazni z dne 14. januarja 1946. S tem so bili takrat ustanovljeni KPZ Maribor, KPZ Ljubljana in KPZ Novo mesto. Junija 1946 je bil za ženske ustanovljen še KPZ Begunje. V skladu z Zakonom o izvršitvi kazni z dne 12. oktobra 1948 so KPZ preimenovali v KPD. Od leta 1948 so tako v Sloveniji obstajali KPD Maribor, KPD Ljubljana, KPD Novo mesto in KPD Begunje, ki so ga 30. junija 1948 preselili v Rajhenburg in ga preimenovali v KPD Rajhenburg, leta 1952 pa v KPD Brestanica.²⁰

Moški KPD Škofja Loka na Loškem gradu

S 1. januarjem 1954 je bil ukinjen KPD Ljubljana, na novo pa sta bila ustanovljena KPD Ig pri Ljubljani in KPD Škofja Loka. Od leta 1954 je bilo v Sloveniji 5 kazensko-poboljševalnih domov: KPD Maribor, KPD Novo mesto, KPD Brestanica, KPD Ig pri Ljubljani in KPD Škofja Loka.²¹

18 Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 55; Mikola, *Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki*, str. 122.

19 AUŠL, *Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960*, str. 390–391.

20 Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 65.

21 Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 66.

KPD Škofja Loka in pred njim tudi KPD Ljubljana sta imela svoje prostore v skoraj 500 let stari grajski stavbi, ki je bila zelo neprimerna za bivanje. Predvsem pozimi je bilo tako stavbo zelo težko primerno ogreti, zato se je pri zapornikih povečevalo število revmatičnih in tuberkuloznih obolenj.

Čeprav grajska stavba ni bila majhna, je zaradi velikega števila zapornikov prihajalo do prenatrpanosti prostorov. Na enega zapornika je tako prišlo v povprečju 3,07 m² bivalnega prostora, medtem ko so zdravstveni normativi predpisovali 3,67 m², pri povprečni višini bivalnih prostorov 3 m. Zato so zaporniki spali na pogradih. Zaradi pomanjkanja prostora v KPD Škofja Loka ni bilo obednice, zaporniki so jedli kar v spalnicah oziroma v delavnici. Manjkalo je tudi prostorov, namenjenih prevzgoji zapornikov. Vsak KPD je moral imeti dvorano za predavanja, prireditve in filmske predstave, vendar so bile premajhne, zato so v KPD Škofja Loka te aktivnosti potekale v dveh izmenah. Kljub predpisom hišnega reda, da se morajo zaporniki izobraževati in kulturno-prosvetno udeleževati, je bilo to praktično nemogoče izvajati, ker se je zaradi neustreznosti prostorov v učilnicah lahko namestilo le 5–10 % vseh zapornikov. Predpisom niso ustrezale niti kopalnice in umivalnice, saj so bile premajhne, v KPD Škofja Loka se je celo dogajalo, da je primanjkovalo vode za umivanje. Še večji problem je bila odsotnost stranišč, zato so za opravljanje potrebe uporabljali kible.²²

Interniranci, ki jih je bilo v začetku leta 1954 v KPD Škofja Loka zaprtih 354,²³ so na delo hodili v Vincarje v tovarno Motor. Začetki tovarne segajo v prva leta po osvoboditvi, ko so imeli v kletnih prostorih zaporov na Miklošičevi cesti v Ljubljani delavnice, v katerih so obsojenci izdelovali uniforme, obutev ter razne lesene in kovinske predmete. Iz teh delavnic so leta 1947 ustanovili Državno obrtno podjetje. V začetku leta 1948 se je podjetje preselilo v grad na Igu in se preimenovalo v Državno elektrokovinsko podjetje Motor. Organizacija podjetja je bila enostavna: vodstvo in mojstri delavnic (čevlarske, mizarske, ključavničarske, elektrodelavnice in livarne). Tu se je podjetje že bolj usmerilo na proizvodnjo elektromotorjev. Leta 1950 se je iz Iga preselilo v Škofjo Loko, in sicer v izpraznjene prostore Thalerjeve tkalnice, ki so jo leta 1949 preselili v Ajdovščino.²⁴

Jože Rus, ki je bil v Škofji Loki zaprt od novembra 1950 do pomladi 1951, se spominja: *»Stanovali smo v gradu nad mestom, v tovarni Motor pa smo izdelovali štedilnike, sirene, elektromotorje, gasilske črpalke itd. Delali smo na dve izmeni. Bilo nas je približno 300 obsojencev. Spomladi leta 1951 pa sem bil premeščen v Medvode, kjer smo gradili hidroelektrarno Medvode ...«.*²⁵

22 Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, str. 66–68.

23 Mikola, *Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki*, str. 123.

24 Logar, *Kratek prerez loškega gospodarstva*, str. 89; Gorenc, *Kratka zgodovina podjetja Motor*, str. 134–136; Štukl, *Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki*, str. 41.

25 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, pričevanje št. 22, str. 333.

Pogled na dvorišče Loškega gradu v času obstoja KPD med leti 1950–1959.
(vir: Loški muzej Škofja Loka)

Junija 1951 je bil iz KPD Novo mesto v Škofjo Loko razporejen Zdenko Zavادلav, ki se takole spominja časov svoje internacije: *»Tu smo vsi jetniki delali v pod gradom ležeči tovarni »Motor« v kovinarski ali čevljarski stroki. Komisar je bil oznovec Vinko Cimerman. Tovarno je vodil bivši mariborski udbovec Tone Logar – Bine skupaj z nekaj civilnimi obratovodji za posamezne obrate ... Udbovska oblast nad jetniki ni bila preveč prisotna. Zapor je imel skupnega starešino, ki je bil seveda kriminallec. Jetnikom je bilo dopuščeno precej kulturno-prosvetnega udejstvovanja, celo gledanje filmov ... V tovarni sem delal v računovodstvu. Posebne discipline pri delu in preganjanja ni bilo. Od primitivne uprave komandanta in komisarja smo lahko precej izsilili, z direktorjem tovarne pa ni bilo težav ... Vkljub temu pa so nekje leta 1952 v Škofji Loki na gradu »kar tako« ustrelili jetnika Mira Rechbergerja, češ da je hotel pobegniti. Pri odhodu v tovarno smo morali narediti mimohod mimo njegovega okrvavljenega trupla. Baje je to in podobna streljanja v drugih taboriščih organiziral komisar KPD Ljubljana Jože Koren – Štef zaradi zastraševanja in preprečevanja tedaj že poskušanih pobegov ... Ker v Škofji Loki ni bilo pobega, so pač nekoga ustrelili »kar tako.«²⁶*

26 Zavادلav, *Partizani, obveščevalci, jetniki*, str. 241–242.

KPD v Škofji Loki je formalno obstajal vse do 2. novembra 1959, ko je državni sekretariat za notranje zadeve izdal odločbo o njegovi ukinitvi.²⁷ Kot razlog se navajata neprimerna lokacija in nepotrebnost njegovega obstoja. Novi kazenski zakonik, ki je začel veljati 1. julija 1951, kazni odvzema prostosti s prisilnim delom ni več poznal. Ker je bil s tem prekinjen dotok novih obsojencev, se je število obstoječih iz leta v leto zmanjševalo.²⁸ Tako je bilo ob koncu januarja 1959 v Škofji Loki samo še 35 zapornikov, ki pa niso več potrebovali toliko prostora kot nekoč. Loški grad so tako izpraznili, zaporniki pa so bili nastanjeni v klavzurnih prostorih samostana. Grad je v upravljanje prevzela Občina Škofja Loka, že 19. februarja 1959 pa se je v grajske prostore začel naseljevati Loški muzej.²⁹

Vrnitev uršulink v Škofjo Loko

Škofjeloške uršulinke, ki so od aprila 1942 bivale in gospodarile na posestvu Lanšprež pri Mirni na Dolenjskem, so 1. julija 1945 dobile dovoljenje Okrajnega odbora OF Škofja Loka, da se smejo vrniti domov. Po daljšem pripravljanju in preudarjanju so se odločile za vrnitev. Tako sta prvi redovnici v Škofjo Loko prišle z vlakom 16. julija 1945.

Grad, samostan in dvorišče so bili zasedeni z vojaštvom. Na gradu in v delu samostana je bilo sprva koncentracijsko taborišče slovenske OZNE, od začetka avgusta 1945 dalje pa taborišče za nemške vojne ujetnike. Na dvorišču je bila stalna straža, ki se je menjavala podnevi in ponoči.

Naslednji dan, 17. julija, so v Škofjo Loko prišle še tri sestre. Še istega dne so se vse skupaj priglasile na krajevnem odboru, kjer so storile vse potrebno za vrnitev od Nemcev odvzete posesti. Obrnile so se na sodnika Straussa, Jakob Štukl pa je kmalu nato prepisal posestvo nazaj na samostan in jim izročil posestni list.³⁰

Urejanje prostorov za bivanje

Na Loški grad se uršulinke, kljub temu da so ponovno postale njegove zakonite lastnice, niso nikoli več vrnile. Vrnile so se zgolj v del samostana, kjer pa so bili prostori za bivanje omejeni in skrajno neprimerni. Vojake so prosile, da bi se umaknili iz kapiteljske sobe in nekaterih drugih delov samostana. *»Vojaki, Srbi, so bili dobri in so se tekom štirinajstih dni umaknili toliko, da smo si mogle urediti malo klavzuro, ki je obsegala kuhinjo, kapiteljsko sobo, reflektorij in obe sobici zraven ... Stanje hiše je bilo obupno. Ob koncu vojske so izginile ključavnice, kljuke, električna napeljava je bila uničena ... Kako so bile stene*

27 Ob ukinitvi KPD Škofja Loka 2. novembra 1959 je bilo tu zaprtih samo še 6 obsojencev.

28 Mikola, Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki, str. 124.

29 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 881–883, 886.

30 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 290–291, 295.

popisane, pomazane in kakšne ostudne reči napisane zlasti po straniščih! Več let nismo mogle sten očistiti in prebeliti.»³¹ Z lastnim trdom in ob pomoči nemških vojnih ujetnikov so počasi usposabliale prostore in si zagotovile osnovne možnosti za bivanje. Počasi so se vračale tudi ostale sestre, zadnje so zapustile posestvo Lanšprež 12. decembra 1945. S prihodom vsake redovnice se je pojavilo vprašanje, kam jo nastaniti. Ko se je že zdelo, da s prostorom slabše ne more biti, so v začetku avgusta 1947 dobile iz Ljubljane dopis, da bodo v Škofjo Loko preselili ljubljanske uršulinke. Samostan ljubljanskih uršulink je bil namreč s 1. avgusta 1947 razlaščen. Takrat je bilo v Ljubljani 91 redovnic. Priseljevanje ljubljanskih uršulink je trajalo od 21. avgusta do 27. oktobra 1947. V tem času so v Škofjo Loko preselili 69 redovnic. V Ljubljani jih je ostalo zgolj osem, ki so skrbela za cerkev.³² Obe skupnosti sta bili zelo utesnjeni. *»Ljubljanske nunice so pogrešale širne prostore s svojimi običaji in navadami, a bile so tudi deležne velikih pozornosti in razumevanja.*« Januarja 1950 se je v Škofjo Loko priselilo še pet šolskih sester, ki so se zaradi prostorske stiske v samostanu morale naseliti v zgradbah na dvorišču.³³

Borba za preživetje samostanske skupnosti

Z vzgojno-izobraževalnim delom v obsegu kot pred vojno se uršulinke po 2. svetovni vojni niso smele več ukvarjati, ker je bilo po novem to povsem v pristojnosti države. Tako je bilo 22 učiteljic brezposelnih. Občasno so inštruirale otroke, ki so prosili za pomoč pri učenju, dijake višje gimnazije iz Kranja in Ljubljane in tudi odrasle, ki so obiskovali večerno gimnazijo. Mladino so pripravljale tudi za sprejemne izpite na različne srednje šole. V jeseni leta 1949 se je v Škofjo Loko priselila oficirska šola. *»Na šoli so bili ustanovljeni privatni tečaji za oficirje in sicer najprej za angleščino in nemščino. V decembru pa so se pričeli posebni tečaji, v katerih smo pripravljale oficirje za VII. in VIII. razred gimnazije. Poučevale smo štirikrat na teden od sedmih do pol enajstih zvečer v prostorih državne gimnazije. Poleg nas je poučevalo tudi nekaj svetnih profesorjev. Izmed redovnic smo poučevale častita Mati (angleščino, latinščino, mineralogijo in geologijo, kemijo), m. Marija Klinar (nemščino), m. Ljudmila (matematiko, fiziko in kemijo) ter m. Bernardina (srbohrvaščino). Vojaki so bili do nas zelo obzirni, a prihajali so precej neredno. Odreči pa ni kazalo, ker smo živele to jesen v strahu, da nas zopet vržejo iz samostana in smo upale, da nas bo to poučevanje rešilo.*»³⁴

31 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 291–292..

32 Kolar, Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer, str. 126, 128; AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 349, 352.

33 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 361, 638.

34 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 301, 366, 388–389.

Poljedelstvo, živinoreja in vrtnarjenje so predstavljali glavni vir za preživetje samostanske skupnosti. Ob vrnitvi uršulink v Škofjo Loko je bil vrt razdeljen med posle. *»Vsak hlapec je imel gredico tobaka, pet leh in toplo gredo. Vojaki so se smejali in povpraševali: Sestro vi pušite? Niso mogli verjeti da ne, ker je bilo na vrtu toliko tobaka ...«.*

Konec julija 1945 je Humberto Caliori, medvojni od Nemcev postavljeni upravnik samostanskega posestva, posestvo v upravljanje vrnil uršulinkam. Večina hlapcev in dekel je takrat odšla, za pomoč so ostali le še Jaka Kožuh, Franca Pečnik in Johana Tavčar. Čeprav so si hlapci in dekle našli službe izven samostana v tovarnah in v domu slepih, so sprva nekateri še stanovali pri uršulinkah. Prav tako so do konca leta 1945 obdržali v najemu njive. Ker je bilo po novem hlapcev in dekel premalo, so morale uršulinke same poprijeti za delo na polju. Pri tem so jim bili vse do konca leta 1948 v veliko pomoč nemški vojni ujetniki, nekaj dodatne delovne sile so občasno tudi najele. Poleg kmetovanja je bila njihova pomembna dejavnost tudi vrtnarjenje, saj je prodaja zelenjave, sadik in cvetja predstavljala pomemben dodaten vir dohodka.³⁵

Predvsem v zimskih mesecih so se redovnice vneto ukvarjale z ročnimi deli. Pletle so, šivale in predle, izdelovale so žogice in škatle za bombone, razne igračke ter izdelke umetne obrti. *»Pred Božičem smo na vso moč hitele, da bi čim več naših izdelkov spravile v promet.«* Pomembno tržno nišo je predstavljalo tudi izdelovanje spominskih prvoobhajilnih slikic. Veliko naročilo so aprila 1948 dobile iz ljubljanske škofije. *»Z veliko vnemo smo se lotile dela, posebno v maju smo morale zelo hiteti, ker so naročila prihajala tudi od drugod.«*³⁶

Mlajše in strokovno usposobljene redovnice so se zaposlile tudi kot pisarniške uslužbenke v raznih podjetjih ali državnih uradih, kjer so bile zelo cenjene zaradi svoje izobrazbe. Na delovna mesta so odhajale iz samostana in se tja po delu tudi vračale. Konec petdesetih let 20. stoletja so na željo vrhovnega vodstva skupnosti začele opuščati tovrstne zaposlitve, kljub vsemu pa so posamezne redovnice v njih vztrajale vse do upokojitve.

Sestre so se ukvarjale tudi s pranjem in likanjem perila. *»V sredini aprila 1947 je vojaštvo prišlo s prošnjo, da bi jim redovnice prale. Častita Mati je za to opravilo določila štiri sestre. Vojaštvo je za to težko delo še kar primerno plačalo in za štiri perice oskrbelo tudi živilske nakaznice, kar nam je bilo še posebej dobrodošlo. Vojaki so sestre zelo spoštovali.«* S pranjem za vojake so se ukvarjale vse do jeseni leta 1949, ko so s to dejavnostjo prenehale.³⁷

Ob vseh naštetih virih dohodka, s pokojninami, ki so jih po letu 1950 začele dobivati prve upokojene učiteljice, in ob pomoči sorodnikov ter številnih dobrih ljudi, je skupnost uspela preživeti.

35 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 293–294, 310–311, 314, 344, 346.

36 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 319, 360, 368.

37 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 344, 388.

Izguba strehe nad glavo

4. septembra 1954 je uršulinsko skupnost v Škofji Loki zadela nova velika tragedija. Tega dne je Ljudski odbor Mestne občine Škofja Loka (LOMO) izdal akt o razlastitvi: *»Po pooblastilu Državnega sekretariata za splošno upravo in proračun 17. avgusta 1954 in na predlog Kazensko poboljševalnega doma (KPD) v Škofji Loki odločamo, da se popolnoma razlasti nepremičnine, ki so last Konventa uršulink v Škofji Loki in se izroče KPD v Škofji Loki. Razlastitev je utemeljena s tem, da KPD za svoj razvoj naše prostore nujno rabi. Razlastitev se bo izvršila v soboto 11. septembra 1954.*³⁸ Sestre so v upanju na ugodno rešitev nastale situacije najele odvetnico dr. Ljubo Prenner iz Ljubljane, ki je 13. septembra 1954 vložila tožbo pri Vrhovnem sodišču LRS zoper omenjeni razlastitveni akt. Dne 28. februarja 1955 proti večeru so dobile telegram, da je njihova tožba ugodno rešena, razlastitev pa s tem razveljavljena.³⁹ Toda zmagoslavje uršulink ni trajalo dolgo, saj so jim že v petek, 8. aprila 1955 ponovno vročili odločbo o razlastitvi vsega imetja razen cerkve in nekaj parcel zemlje, brez možnosti pritožbe.⁴⁰ Kljub vsemu so se pritožile, po neuspešni pritožbi pa je sledil postopek razlastitve. Tako so morale 25. maja 1955 celoten vrt izročiti KPD Škofja Loka. *»Ko je bil vrt v glavnem pospravljen, smo šle skupno na vrt, da se poslovimo od ljubkih potov, stezic in tihih koticov, kjer smo doživele svetega veselja, miru in tihe sreče; kjer so redovnice nad 600 let veliko molile in obdelovale to zemljo, ki jih je v veliki meri tudi hranila. To pa so končno le materialne dobrine in od njih ni odvisna naša prava sreča. Zgodi se božja volja!*⁴¹

Razlastitveni postopek se je nadaljeval 21. februarja 1956, ko jim je KPD Škofja Loka z odlokom odpovedal stanovanje do zadnjega kotička, izvzeta sta bila samo cerkev in kori. *»Stanovanje naj bo izpraznjeno 30. aprila ob 12. uri in to velja za uršulinke in šolske sestre.*« V odloku so do potankosti naštetni vsi postori 52 sob, 9 kleti itd. Podpisani grajski upravnik Karel Ličen opravičuje to dejanje s tem, da KPD Škofja Loka nujno potrebuje te prostore. Uršulinke so se na ta odlok znova pritožile. Postopek izselitve je začasno ustavilo Javno pravobranilstvo LRS, ki je preko svojega zastopnika dr. Janka Lavriča zahtevalo: *»... da se postopek proti uršulinkam zavrne, ker Javno pravobranilstvo s tem ne soglaša. KPD Škofja Loka in državni sekretariat nista pravni osebi in ne moreta odpovedati stanovanja.*«⁴² Kljub tej pravni zmagi pa se uršulinke niso za dolgo oddahnile. Dne 25. maja 1956 so dobile obvestilo, da so izgubile tožbo na vrhovnem sodišču v Beogradu. Ker je bila sedaj izselitev uršulink iz razlaščenega samostana v Škofji Loki le še vprašanje časa, so se sestre odločile, da si poiščejo nov dom. Oblast jih

38 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 602–603, 605.

39 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 603, 607–609, 631.

40 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 637.

41 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 647.

42 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 684–686.

Pogled na opustošen Ajmanov grad pri Svetem Duhu, 13. november 1956.

(vir: Uršulinski samostan Škofja Loka)

je nameravala že v oktobru leta 1954 preseliti na Sevniški grad, v letu 1956 pa so jim ponudili še grad Rajhenburg v današnji Brestanici.⁴³ Uršulinsko vodstvo je obe ponudbi odločno zavrnilo in se pri tem sklicevalo na dejstvo, »da ni nobene-ga zakona, ki bi dopuščal, da bi se smelo državljane FLRJ proti njihovi volji naseliti v kakem drugem kraju.«⁴⁴

Da bi si zagotovile primeren skupni dom v skladu z lastnimi potrebami in željami za 94 redovnic, od katerih je bilo 40 starih in onemoglih, so 8. junija 1956 od univ. prof. dr. Jerneja Demšarja iz Ljubljane kupile Ajmanov grad pri Svetem Duhu. Za celotno posestvo z gradom so odštele 4.000.000 dinarjev, razdeljeno pa je bilo med 40 solastnic, od katerih je vsaka prispevala po 100.000 dinarjev. Novi dom ob nakupu nikakor ni bil primeren za naselitev samostanske skupnosti.

Ajmanov grad, katerega začetki segajo v drugo polovico 17. stoletja, so leta 1944 požgali partizani in poslopje je po dvanajstih letih brez ostrešja dajalo videz popolne razvaline. Zato so ga morale pred vselitvijo temeljito obnoviti. Dolga pot obnove se je začela s pridobitvijo dovoljenja Zavoda za spomeniško varstvo z dne 18. junija 1956, v katerem je bilo navedeno, »da se dovoljuje rekonstrukcija gradu kakršna je bila pred požigom. Nova streha se mora držati stare oblike in

43 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 616–618, 701, 719.

44 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 722.

naklona, prekriti pa jo je potrebno z bobrovcem. Zunanjščina gradu naj ostane neizpremenjena, predvsem okna. V notranjosti se smejo vstaviti vmesne stene, ostati pa morajo vsi detajli, ki so karakteristični za arhitekturo gradu.«. Izvedbo obnove grajske stavbe so zaupale gradbenemu podjetju Tehnik iz Škofje Loke. »Podjetje smo bile prisiljene vzeti radi skrajno nevarnega dela na razvalinah in radi težav, ki bi jih imele, če bi delo prevzeli privatniki.«⁴⁵ Toda obnova se je zapletla že na samem začetku z zavlačevanjem državnih institucij z izdajo gradbenega dovoljenja, sledile pa so še številne birokratske ovire, ki so oteževale delo in podaljšale čas celotne obnove. Hkrati pa je ves čas visela v zraku resna grožnja, da bo KPD Škofja Loka redovnice vsak trenutek nasilno izselil iz samostana.⁴⁶

V takem vzdušju se je samostanska skupnost razkropila. Starejše in bolne redovnice so našle zatočišče pri uršulinkah v Varaždinu. Nekatere so odšle v Rovinj, kjer so jim salezijanci, ki so bili seznanjeni z njihovo bivanjsko stisko, za določeno časovno obdobje odstopili svojo vilo, s katero so bile kar zadovoljne. »Ogledale smo si hišo, ki je bila enonadstropna, lepa, le zanemarjena. Povsod je parket, vodovodna, električna in plinska napeljava. Kar precej prostora je. Vrt je eksotičen, zaradi hude suše v zelo bednem stanju. Precej je zelenjavnega vrta, ki ga bo treba dobro izkoristiti. Pinijske, agave, ciprese, fige in trta nudijo precej sence in sadov. Tudi vodnjak je uporaben ...«⁴⁷ Redovnicam je mediteranska klima očitno dobro dela, saj so nekatere v Rovinju ostale vse do leta 1972, ko je bila jugoslovanska provinca razdeljena na slovensko in hrvaško.⁴⁸ Nekatere so se podale v tujino: v Gorico, Rim, Čedad, na Nizozemsko ali v misijone. Ljubljanske redovnice so se preselile v Mekinje pri Kamniku, šolske sestre pa so našle zatočišče v župnišću v Vodicah nad Ljubljano. V Škofji Loki je tako 27. maja 1957 ostalo zgolj 23 loških uršulink, od tega 9 učiteljic in 14 laičnih sester.⁴⁹

Tiste, ki so ostale v Škofji Loki, so vse napore vložile v obnovo Ajmanovega gradu. Ves ta čas so preko odvetnice dr. Ljube Prenner skušale s številnimi pritožbami in prošnjami na razne državne institucije in urade zavlačevati z dokončno izselitvijo iz Škofje Loke, pri čemer so poudarjale, »da se redovnice izpraznitvi samostanskega poslopja ne upirajo, ampak prosijo za podaljšanje roka dokler ne bo stavba pri Svetem Duhu vsaj pod streho in toliko urejena, da bo življenje in zdravje solastnic očuвано zlih posledic in v njej sploh mogoče.«⁵⁰

Končna rešitev za uršulinsko skupnost v Škofji Loki se je pokazala v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja. Občina jim je naposled le odobrila kredit,

45 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 644, 655, 703–704, 706–707, 776, 862.

46 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 722–723.

47 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 725–726.

48 Kogoj, *Uršulinke na Slovenskem*, str. 52.

49 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 737, 800–801; Rojs in Zorec, *Šolske sestre sv. Frančiška*, str. 235–236.

50 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 742, 795.

potreben za obnovo Ajmanovega gradu, medtem ko je bil 21. julija 1960 sklenjen dogovor med OLO Škofja Loka in uršulinskim samostanom, da se bo večina sester preselila v Ajmanov grad do novega leta.⁵¹ Tri sestre, ki bodo ostale ob uršulinski cerkvi v Škofji Loki, bodo imele v uporabi dve sobi z ustreznim hodnikom in prost dostop do korov in podstrešja.⁵² Prve sestre so se v Domu Brezmadežne, kot so poimenovalе svoj novi dom pri Svetem Duhu, naselile že junija 1961, v naslednjih letih so grad dokončno obnovile in mu dale novo podobo, z novimi oblikami pastoralnega dela pa tudi novo življenje.⁵³

KRATICE:

DKD	Družbeno koristno delo
KPD	Kazensko-poboljševalni dom
KPZ	Kazensko-poboljševalni zavod
LOMO	Ljudski odbor mestne občine
OLO	Občinski ljudski odbor
OZNA	Oddelek za zaščito naroda

VIRI IN LITERATURA:

- AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960. Rokopis, neobjavljeno.
- Ferenc, Mitja: *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč : (1991–2011)*. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, 166 str.
- Gorenc, Ivan: Kratka zgodovina podjetja Motor. V: *Loški razgledi* 14, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1967, str. 134–143.
- Kogoj, Jasna: Uršulinski samostan v Škofji Loki. V: *Uršulinke na Slovenskem : ob 200-letnici prihoda uršulink v Škofjo Loko*. Izola [i. e.] v Ljubljani : Uršulinski provincialat, 1982, str. 41–53.
- Kolar, Bogdan: Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer na Slovenskem. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink : zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*, Ljubljana : Družina, 2002, str. 115–135.
- Logar, Vladimir: Kratek prerez loškega gospodarstva. V: *Loški razgledi* 2, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1955, str. 87–92.
- Mikola, Milko (ur.): *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana : Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, 2006, 353 str.
- Mikola, Milko (ur.): *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. Del 2, Koncentracijska taborišča Št. Vid nad Ljubljano, Škofja Loka in Teharje ter taborišče za otroke Petriček*. Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2008, 390 str.
- Mikola, Milko: *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana : Nova obzorja : Inštitut Karantanija, 2016, 220 str.

51 AUŠL, Spisi 1959–1975, dopis št. 20/1960.

52 AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, str. 938–939.

53 Kogoj, Uršulinski samostan v Škofji Loki, str. 52.

- Mikola, Milko: Povojne kazenske ustanove v Škofji Loki. V: *Človekove pravice in temeljne svoboščine: za vse čase! : zbornik prispevkov z znanstvenega posveta [v Škofji Loki, 7. in 8. decembra 2016]*. Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2017, str. 120–121.
- Mikola, Milko: *Rdeče nasilje : represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2013, 409 str.
- Rojs, Leonita; Zorec, Avguščina: *Šolske sestre sv. Frančiška. Mariborska provinca : Zgodovinski pregled na prehojeno pot*. Ljubljana : Mariborska provinca šolskih sester, 1987, 291 str.
- Štukl, France: Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki od cehov do leta 1941. V: *Loški razgledi* 47, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2000, str. 31–44.
- Zavadlav, Zdenko: *Partizani, obveščevalci, jetniki : iz dosjeja Zavadlav 1944–1994*. Ljubljana : Horvat M&M, 1996, 359 str.

Summary

Škofja Loka Castle and the Ursuline convent in the vice of recent history Part II

After August 1945, German prisoners-of-war were imprisoned in Loka Castle until the end of 1948, who also organized a hospital there. Between 1949 and 1950, there was a women's forced labour camp in Škofja Loka Castle, and between 1950 and 1959 a male penal correctional facility. After its closure in 1959, Loka Museum began its work at Škofja Loka Castle.

After the end of World War II, the Ursuline nuns began to return to Škofja Loka. This was of course not easy, because the castle and the monastery had been occupied and devastated. Through their own efforts and with the help of German prisoners-of-war, they secured basic accommodation. They were no longer allowed to engage in educational work; in order to survive, they farmed, knitted, and made folk craft items. The younger sisters were employed as clerks in companies or government offices. In 1954, the convent was expropriated by the new authorities and the castle and monastery taken over. The Ursuline community again dissolved. It was not until 1961 that they reconvened under a common roof in the castle of Ajman by Sveti Duh, where they still reside today.